

BUITEN

1^E JAARGANG N^O. 29.

ZATERDAG 30 NOVEMBER 1907.

Schnabel 56.

Foto Aug. F. W. Vogt.

BLADHARKEN.

REDACTIE:

HENRI VAN BOOVEN, te HILVERSUM.

MEDEWERKERS.

ARCHITECTUUR, (Gebouwen, woninginrichting, meubelen, verlichting, verwarming, enz.) TUINARCHITECTUUR, PLAATS-BESCHRIJVING: W. BAX JR., A. F. VAN BEURDEN, H. VAN DER BORCH VAN VERWOLDE, WOUTER COOL, H. J. DAMMERMAN JR., J. W. HANRATH, AUG. SASSEN, PROF. K. SLUYTERMAN, LEONARD A. SPRINGER, D. F. TERSTEEG, P. WESTBROEK.

BLOEMEN- EN MOESTUIN; (Serres, kassen, enz. vruchtboomen, sierheesters). J. G. BALLEGO, K. BERENDSEN, JAC. B. BRINK, E. H. J. CUNAEUS, A. FIET, J. J. KRUYFF, A. SCHUTTEVAER, E. TH. WITTE.

FOKKEN EN KWEEKEN: (Paarden, runderen, wolven, honden, pluimvee en ander gevogelte, visschen, bijen): F. BLAAUW, G. C. DUVAL VERWEY, J. KOOIMAN, CHR. H. J. RAAD, S. SPANJAARD LZN., JOH. PH. TUYT.

FOTOGRAFIE: J. A. BAKHUIS, M. A. BOER, F. F. BRUYNING JR., WOUTER COOL, DR. A. J. M. GARJEANNE, G. A. M. GARJEANNE, MEVR. C. DE VRIES-BLOM.

HYGIËNE, (Tuinsteden) OPVOEDING EN ONDERWIJS: J. BRUINWOLD RIEDEL, G. H. DEMMINK, J. C. G. GRASÉ, G. OOSTERBAAN.

LANDBOUW, LANDBOUW-ECONOMIE, HEIDEONTGINNING EN BOSCH-CULTUUR: (Cultuurplanten, woudflora, veredeling van gewassen, enz.) L. BROEKEMA, F. F. BRUYNING JR., V. R. Y. CROESEN, S. R. VON FRANCK, J. RINKES BORGER, J. Z. TEN RODENGATE MARISSSEN, A. J. VAN SCHERM-BEEK, C. G. SPENGLER, DR. J. J. OTT DE VRIES.

LEVENDE NATUUR EN LETTERKUNDIGE BIJDRAGEN: LODE BAEKELMANS, MEJ. A. BIENFAIT, MEJ. C. BIENFAIT, M. J. BRUSSE, MEVR. A. BIJLVAN SLOOTEN, BERN. CANTER, J. DAALDER DZN, HENRI M. DEKKING, P. FRANSEN JZN., DR. A. J. M. GARJEANNE, G. DE GRAAF, E. HEIMANS, MEVR. HOFFMANN, J. HORA ADEMA, DR. EDW. B. KOSTER, JOH. DE MEESTER, HENRI MEIJER, J. REDDINGIUS, P. TEUNISSEN, F. DE SINCLAIR, DREVES UITTERDIJK.

METEOROLOGISCHE EN ASTRONOMISCHE MEDEDEELINGEN: DR. C. SCHOUTE, J. VAN DER BILT, PROF. DR. A. A. NIJLAND.

SPORT: (Cricket, golf, hockey, kaatsen, lawntennis, voetbal, ijskolf (bandy), enz.; paardensport; jacht en jachthonden; automobilisme, wielrijden, toerisme; roeien, zeilen, zwemmen, visschen, watertochtes; biljarten, schermen, vuistvechten, enz.; wedstrijden) H. F. ADAMS, LUIT. H. BIJMAN, J. COUCKE, PROF. P. H. DAMSTÉ, A. W. H. W. H. R. VAN MANEN, W. WESTRA.

INHOUD:

Bladharken. Illustratie	blz. 337
Het naturalisme in het buitenleven, door G. de Graaf	„ 338
De jacht van Kay de Slang, door R. Kipling, vert. door Mevr. H. (vervolg)	„ 339
De groote kerk te Dordrecht, door P. W. Stoffels, geïllustreerd (slot)	„ 340
In den oogsttijd, door P. Fransen Jz.	„ 344
De kustmanoeuvres van 18 tot en met 25 September 1907, door Enricus (vervolg)	„ 345
Historische lanen, door Leonard A. Springer, geïllustreerd.	„ 346
Het kweken van witlof, door M. J.	„ 347
Lilium auratum, door E. Th. W., geïllustreerd.	„ 347

BERICHTEN VAN REDACTIE EN UITGEVERS.

Bij iedere rubriek wordt gelegenheid voor correspondentie opengesteld en gelieve men vragen aan de Redactie te richten.

Fraaie foto's zullen gaarne ter beoordeling ontvangen worden. Te adresseeren aan de Redactie of aan de Uitgevers. De inzender verzuijme vooral niet duidelijk zijn naam en adres te vermelden; ook achter op de foto's.

Van tijd tot tijd zullen prijsvragen voor de beste foto's op een of ander gebied worden uitgeschreven.

De Uitgevers verzoeken beleefdelijk dit blad te noemen als men naar aanleiding van eene annonce, een aanvraag of een bestelling aan een adverteerder doet.

HET NATURALISME IN HET BUITENLEVEN.

III. OOGSTEINDE.

. Plukt ons! riepen ze en 'k plukte ze en ze woegen zoo zwaar: de zegen des Heeren woeg op hen, neemt en dankt Hem!

G. GEZELLE.

ER is iets universeels in de blijdschap en de dankbaarheid der buitenmensen, als ze aan het einde van den oogst staan. Geen wonder voorwaar, wanneer de mensch in zijn bestaan zoo rechtstreeks zich afhankelijk weet van de werkingen der natuurkrachten, worden de invloeden ten goede blijde aanvaard als een zegen.

Alle middelen om tot een goeden oogst te geraken, kunnen met vlijt en kennis beoefend zijn, er blijft steeds een groote factor buiten menschelijk bereik: de invloed van het weder op het beschot.

Waar landbouw beoefend wordt, is een goede oogst mede aan natuurinvloeden te danken en gaat die dankbaarheid individueel uit tot de verpersoonlijkte natuurkrachten: God of de Goden. Om dezelfde redenen vindt men in de denkwijze van vele

landbouwende volkeren door alle tijden heen de mislukking van den oogst als een straf Gods voorgesteld, of toegeschreven aan het booze werk van demonen en den mensch vijandige geesten. Zingt de Psalmist reeds:

„Jahwe, Gij bereidt koren voor de menschen,
Want daartoe bereidt Gij het aardrijk.
Gij drenkt zijne voren, effent zijne kluiten,
door regenvlagen maakt Gij het week
en zegent zijn gewas!”

hij vermeldt ook hoe Jehova Israël's vijanden strafte:

„hun gewas gaf aan den kaalvreter,
aan den sprinkhaan de vrucht van hun arbeid;
Hij deed hun wijnstok sterven door den hagel,
hun moerbezieboomen door den ijzel.”

En het zijn deze psalmen nog, welke heden in de Novembermaand gezongen worden, nu de menschen ten plattelande, aan het oogsteinde van alle te veld staande gewassen, ter kerke een dankdag houden, om hunne geloften der dankbaarheid te betalen en waarbij ook die dankbare stemming zich in Christelijke offerande, verdubbelde gave aan de armen, uit.

Europa heeft in zijne kerkelijke dagen van ouds een dag van dank voor den oogst gekend, een bepaalde kerkmis ertoe gewijd. In het wereldsche leven hebben die bijeenkomsten vaak tot na-jaars-kermissen geleid, die met de gezegde kerkmissen samen- vielen of er haar oorsprong in vonden.

Ook buiten het Joodsche en het Christelijke leven zijn er bewijzen te vinden, dat bovennatuurlijke machten verondersteld werden zich te doen gelden tot zegen of tegenspoed in den oogst. Gebruiken en sporen van oude gewoonten zijn waar te nemen, welke dankfeesten voor oogstzegen, zoowel als bezwering van booze geesten aanwijzen bij oudere en op anderen beschavingsvoet staande volkeren.

Als zeker mag gezegd worden, dat een volk, het landbouwbedrijf uitoefenend, op tamelijk gevorderden cultuurtrap moet staan. Bekend is de overgang der volken uit den jagerstijd tot dien der veeteelt, waarna eerst het kweken van cultuurgewassen in de plaats treedt van sporadischen, meestal nog door vrouwen beoefenden rooibouw.

Voor Europa valt dit tijdperk eerst in de eeuwen na de Groote Volksverhuizing. Dan eerst vormen zich rustige landbouw-nederzettingen op natuurlijk gunstig gelegen plaatsen: de grond wordt in bezit genomen door familiën of gemeenschappelijk levende kolonies, de akkerbouw ontwikkelt zich onder toezicht van bepaald daartoe aangewezenen, waarna de latere eeuwen door den invloed van het leenstelsel het privaat-bezit van den grond zien vermeerderen onder gestadig voortschrijden der cultuur van steeds uitgebreider aantal nuttige veldgewassen.

Als gevolg hiervan zal men dan ook in de cultuur der volken, stellige bewijzen van goden- en geestenvereering bij dank voor den oogst in het voor-Christelijke tijdvak hier eerst kunnen aanwijzen een vijftal eeuwen na den aanvang dezer jaartelling.

Het meeste wel daar, waar het laatst de Christianiseering der heidensche bevolking is doorgedrongen, en in dat opzicht werkte het meer verspreid en eenzaam wonen der Saksen op groote hoeven in het boschrijke Noorden meer behoudend dan de meer talrijk voorkomende gehuchtsgewijze vestiging der volkeren in de Frankische gewesten.

De landbouwende Duitschers van het Noorden leven nog altijd het dichtst bij het Germanendom, ook wat betreft hunne gebruiken in oogsttijd. Zoo bleef in Mecklenburg, Lippe en Hessen de laatste korengarf te velde staan. Het landvolk besprenkelde haar met bier, vormde een kring er om heen en riep met ten hemel geheven sikkels in koor:

„Wode, Wode!
Hol' Dinem Pferde nu' Foder.
Nu' Distel unde Dorn,
Tom annern Jahr beter Korn!”

Die garf heette het „fergodendeel” (Heer Wodan's deel), het bier „wodelbier”. Het aanroepen van Wodan, de wijding der garve met godendrank, wijzen op de resten van een zuiver Germaansche offerplechtigheid.

Uit het laatst der 18de eeuw meldt men ons nog een lied bij dat oogstoffer in Schaumburg gezongen:

„Wode, Wode, Wode! Himmelsriese, weisz was geschicht.
Immer nieder vom Himmel sieht,
Volle Krüge und Garben hat er.
Auch im Wald
Wächst's mannigfalt.
Er ist nicht geboren und wird nicht alt,
Wode, Wode, Wode!”

In andere streken werd die laatste garve: „Herkeimai” genoemd, met bloemen of groene takken getooid en mede in den kring genomen. Men denke hierbij aan de godin Herke, ook wel „Frau Hölle” geheeten, en de Germaansche afkomst van het gebruik is duidelijk.

In Zuid-Duitschland werden de laatste roggehalmen tot een pop gevormd, dien men Oswald noemde, welke met veldbloemen getooid werd opgesteld. Daarvoor knielden de maaiers en baden, „Heilige Oswald, wij danken u dat we ons niet gesneden hebben.”

DE JACHT VAN KAY DE SLANG.

(Vervolg).

„Ik wensch je een vollen krop en goede nachtrust, Chil,” riep Baloo. „Ik zal om je denken als ik iets gevangen heb en den kop voor jou alleen bewaren, beste van alle Vrouwen!”

„O! geen dank, geen dank! De jongen noemde de Meesterwoorden; ik kon dus niet anders doen”, en Chil vloog draaiende naar zijne rustplaats.

„Hij heeft zijne tong goed gebruikt,” zei Baloo met trotschen blik. „Te denken, dat zulk een jong schepsel de Meesterwoorden van de vogels onthouden heeft, terwijl hij door de boomtakken meegesleurd werd!”

„Het was er ook flink ingehamerd,” zei Bagheera. „Maar ik ben ook trotsch op hem en nu gaan we naar de „Koude Legers”!

Zij wisten alle drie, waar die gelegen waren, maar weinige van de Woudbewoners gingen er heen, omdat het een oude verlaten stad was, verlaten en uitgebrand en omdat weinig dieren een plaats opzoeken waar menschen geleefd hebben. Misschien alleen het wilde zwijn; maar de jagende beesten niet. En daarenboven de Apen kwamen er, en geen enkel zelfbewust schepsel zou in hunne nabijheid komen. Behalve in tijden van droogte, wanneer de half vergane bakken en reservoirs nog wat water bevatten.

„Het is een halven nacht reizen met flinken gang,” zei Bagheera en Baloo keek heel ernstig.

„Ik zal zoo hard loopen als ik kan,” zei hij zenuwachtig.

„Wij behoeven niet op je te wachten. Kom maar achter ons aan Baloo! Wij gaan met versnelden gang, Kay en ik.”

„Al heb ik geen pooten, ik kan wel zoo gauw vooruit komen als jij op je vier,” zei Kay.

Baloo deed nog pogingen om hard te loopen, maar moest hijgende gaan zitten en daarom lieten zij hem achter. Bagheera snelde voorwaarts met een flinken panterpas. Kay zei niets, maar al spoedde Bagheera zich, de groote Rotspython hield gelijken gang met hem. Wanneer zij aan een beek kwamen, won Bagheera, omdat hij er over sprong, terwijl Kay er door moest zwemmen met den kop en twee voet van zijn hals boven water uit, maar op beganen grond was Kay vooruit.

„Bij de gebroken staaf, die mij bevrijdde, gij gaat er flink overheen!”

„Ik heb honger,” zei Kay. „En daarenboven, zij hebben mij gespikkelde kikvorsch genoemd!”

„Worm, — aardworm — en geel er bij.”

„Nu, dat is hetzelfde. Laten wij voortgaan,” en Kay scheen zich zelf langs den grond voort te stuwen. En daarbij ontdekten zijne sturende oogen steeds den kortsten weg.

In de „Koude Legers” dachten de apen heelemaal niet meer aan Mowgli's vrienden. Zij hadden den jongen naar de verlaten stad gebracht en waren voor een poosje zeer ingenomen met zich zelve.

Mowgli had nog nooit een Indische stad gezien en hoewel er weinig meer was dan een hoop bouwvallen, leek hem alles wondervol en prachtig. Een of andere koning had haar lang geleden op een heuvel gebouwd. Men kon de lijnen van de wegen nog volgen, die opliepen naar de ingestorte poorten, waar nog hout-splinters aan de verweerde, verroeste hengsels hingen. Boomen waren in en buiten de muren gegroeid; de kanteelen waren omgevallen en vergaan, en wilde wijngaardranken hingen uit de vensters van de torens op de muren in dichte, verwarde slingers.

Een groot paleis zonder dak stond op den heuvel en het marmer van de binnenplaats en de fonteinen was gebarsten en vol roodachtige en groene vlekken en tusschen de steenen van de plaats waar eenmaal olifanten hun stallen hadden gehad, groeiden gras en jonge boomen.

Van uit het paleis had men een blik op de stad. Men zag rijen en rijen huizen, allen zonder dak, 't welk deed denken aan ledige bijenkorven met duisternis gevuld; vormlooze stukken steen, die eenmaal afgodsbeelden waren, op het plein, waar de wegen bij elkander kwamen; putten en kuilen op de hoeken der straten, waar eens de bron was en brokstukken van tempels, met wilde vijgenboomen uit hunne muren groeiende.

De apen noemden deze plek hun stad en verachtten de andere beesten, omdat deze in het Woud woonden. En toch wisten zij niet waarom de gebouwen er waren en hoe zij ze moesten gebruiken. Soms gingen zij in een kring op den muur van de Raadszaal des Konings zitten en krabden naar hunne vlooiën en verbeeldden zich menschen te zijn; of zij liepen in en uit de daklooze huizen en verzamelden stukjes steen of puin in een hoekje en vergaten dan waar zij ze gelegd hadden en vochten en schreeuwden allen tegelijk, om dan weer plotseling het terras voor het koninklijk paleis op en neer te hollen en aan de rozen- en vijgenboomen te schudden, alleen voor het genoegen van de bloemen en vruchten te zien vallen.

Zij doorsnuffelden al de gangen en zalen van het paleis en de honderde kleine, donkere ruimten, maar nooit wisten zij wat zij gezien hadden en wat niet, en dan vlogen zij weer weg, een, of twee of allen tegelijk en vertelden elkander dat zij net deden als menschen.

(Wordt vervolgd).

De Deutsche volksmond kent verder nog tal van booze geesten, waaraan het mislukken van den oogst te wijten is. De booze weldspoken van den akker worden meest in vrouwelijke gedaante gedacht; men kent Kornmutter, Flachsmutter en Roggenmuhme; ook in de gedaante van Roggenwolf, -sau, -hund, -katze en Haferboeck worden ze gezien, deze hallucinaties van den vreesachtigen, kinderlijken geest der landelijke bevolking, gaande door de eenzaamheid der stille, wijde velden. Zij zijn het die den stormwind ontketenen, de aren bij handen vol aftrekken of heele plekken plat ter aarde slaan van de te velde staande gewassen.

In sommige streken stelt men zich voor dat die booze, onzichtbare geesten, welke in het koren huizen, bij het maaien voor den sikkkel uitvluchten, overspringend van halm tot halm, wat aanleiding geeft tot het gebruik om de laatste garve met stokken te slaan ten einde er den boozen geest uit te drijven, onder het geroep van: „Pas op! Pas op, dat ze je niet pakt!”

Een soortgelijk gebruik vond men vroeger ook hier te lande bij het te velde dorschen van den koolzaadoogst in Gelderland.

De laatste partij zaadstroo werd in een dorschkleed genaaid en met een groenen tak versierd midden in den dorscherskring geworpen. Onder luid geschreeuw werd dan uit alle macht zak en tak zoo plat gedorscht als maar mogelijk was.

Er zijn Duitschers, die de laatste garve beschouwen als een goede geest te bevatten, haar korrels zijn bijzonder vruchtbaar en worden daarom zorgvuldig onder het zaakoren gemengd.

Vandaar dan het gebruik om die garve zoo snel mogelijk naar de boerderij te rijden, opdat de Kornmutter niet ontsnappe. Ze wordt daar met gejubel ontvangen en ter harer ere wordt een hierdrank geplengd. We vinden hier eenig verband met het Geldersche gebruik in het „weit mennen” of tarwerijden, om met het laatste voer onder gejuich den hoogen dijkrug langs en omlaag huiswaarts te jagen, liefst in vliegende vaart.

Over het algemeen kan opgemerkt worden, dat het in eere houden der oogstgebruiken nauw samenhangt met de traditie van een drink- of eetmaal door den landheer of boer aan zijne arbeiders gegeven, tevens zijn ze uitingen van den blij-voldanen geest na volbrachten, moeilijken arbeid.

Twijfelachtig is het, of de feesten aan het einde van den oogst op boerderij of heerenhuis gegeven, hun grond vinden in vóór-Christelijke volksfeesten. Veeleer zouden we de aanleiding daartoe beschouwen als een plicht der dankbaarheid van den grondbezitter voor de goede en trouwe hulp, welke hij in den oogst ondervond. De Geldersche boeren althans hielpen elkander steeds door den oogst en andere omvangrijke werkzaamheden heen. Wie koolzaaddorschen ging vroeg de hulp van vele handen, soms zelfs uit naburige dorpen als zijn naaste omgeving er niet genoeg telde om een dorscherskring te vormen. Na afloop van het werk, waarbij gul onthaal reeds gegeven was, werd de zaadoogst op wagens en sleden geladen en huiswaarts gereden. De dorpspeelman ging vedelend voorop en achter hem volgde de luide zingende schare van mannen, waarbij zich de arbeidersvrouwen en -kinderen voegden. Hen wachtte bij den boer een rijk maal van aardappelen met stokvisch en rijstebrij met suiker, waarna de jongelui nog doorfeestten en menig dansje gemaakt werd.

Ook in Groningen worden de arbeiders na volbrachten oogst bij de boeren feestelijk onthaald, terwijl op de Veluwe, nadat de boekweitooft binnengehaald is, een feestbaksel van boekweitenmeel met krenten, het z.g.n. „boekendebrood” wordt aangeboden.

Op de vette klei in de Bommelerwaard werd in vroeger tijden veel hop verbouwd voor de Brabantsche bierbrouwerijen. Het oogsten der vruchten, hobbellen geheeten, was lang niet gemakkelijk. De stengels werden losgesneden van de staken, waaraan ze groeiden, gedroogd en huiswaarts gebracht. Daar moesten de bellen alle met de hand van de stekelige ranken worden afgeplukt, een werk dat veler handen en langen tijd vorderde. 's Avonds hielp dan al wat helpen kon mede, terwijl er ook vele vreemde handen in dienst werden genomen. Die pluk duurde weken. De laatste middag en avond echter, welke men ermede bezig was, werd geheel aan de vreugde gewijd. Alle bureu en vrienden, die wel eens mede geholpen hadden, waren dan tegenwoordig, de laatste ranken werden onder scherts en zang afgeplukt, waarna een stevig eierpannekoeken-maal, rijk beboterd en bestroopt, den hopoogst besloot. Ook hier hield dus de feestelijke verband met dankbaarheid voor genoten hulp.

* * *
We mogen niet te veel hechten aan al die landelijke gebruiken en feestvormen, ze zijn nu eenmaal niet meer van onzen tijd, en al is er met hun verdwijnen ongetwijfeld een vorm van poëzie verloren gegaan, het rijke leven herstelt zich te dien opzichte zeer zeker. Het leven van den geest zoekt en vindt nieuwe banen, andere vormen om zich te manifesteeren. Nu de ratelende maaimachine de zeisen en sikkels allengs vervangen gaat, de schok-gonzende dorschmachine het gezellige geklip-klap van de vlegels vergeten doet, de verhoudingen van den landarbeider tot zijn werkgever op geheel anderen voet geraken en vooral de cultuur meer neigt naar het intensieve, zullen weldra niemand die oude gebruiken bij het oogsteinde meer heugen.

Doch wat blijven zal, zoolang het leven als een zegen wordt beschouwd, is de dankbare stemming van den mensch bij het welgeslaagde einde van een goeden oogst, onmisbare gave van leeftocht. Die dank zal zich blijven uiten, zij het ook onder steeds wisselende vormen, uit volkomen natuurlijke vereeringsdrang van den mensch tot het leven.

Foto Aug. F. W. Vogt.

KOOHEK IN DE GROOTE KERK TE DORDRECHT.

DE GROOTE KERK TE DORDRECHT.

(Slot).

BLOOTGESTELD aan de verzengende hitte van den brand, die van „Woensdach tot Sondachs daar na volgende” duurde, vond men dus het gedeelte van het ware kruis in ongeschonden staat terug. Het had niets geleden dan — en dit is nu het mirakuleuze „ende als Hij (d.i. de deken der kerk) 't vont, soe wast weekt of t Was geweest waer, maer daer nae wert 'et Herde ende Stijf als Hout, dat men toenden den Volck.”

Ter gedachtenis van dit mirakel werd in 1458 de processie van het Heilig Hout ingesteld, die met groote pracht en praal op de Sint Pieter en Paulusdag werd gehouden. In de „Beschrijvinghe van Dordt” zegt Balen: „Ende voert als men nu sien mach ende is Gebleven soe ment Vertoent Jaerliks dit Volck op ten Goeden Vrijdach, ende den Hoogen Paesdach”.

Die Ommegang met het H. Hout was wel eene der schitterendste uit de middeleeuwen. Hooggeplaatste geestelijken roemden om strijd deze processie en ze was het ook waard. De omgang begon na de Mis van het H. Sacrament en van het H. Hout, en het gezang der kinderen tot lof van het H. Hout. De H. Kruisdrager onder een karmozijnen hemel gedragen door de schepenen, vormde het hoofd van den stoet, voorafgegaan door de stedelijke trompetters en gevolgd door het gilde van het H. Hout, zingende en biddende geestelijken in plechtgewaad, de regeering der stad, de dekens der gilden, stedelijke ambtenaren, de schutterijen van de Heelhaaks, en Kloveniers en Voetboog. Dan volgde het wagenspel, getrokken door arme lieden. Het zou ons te ver voeren alles op te noemen wat hierbij vertoond werd. Omgeven door tal van hellebaardiers eindigde dan de stoet in een onafzienbare menigte, en zoo trok de processie door de stad onder het aanhoudend geluid der klokken. De stad was dan feestelijk versierd en kloosters en gestichten ontvingen overvloedig geld en wijn, terwijl ook de armen niet vergeten werden.

Door de zwenking der godsdienstige toestanden in en na dien tijd verlieten vele geestelijken en kloosterlingen deze stad en zoo verliep langzamerhand deze processie. Het H. Hout, waarvoor dit alles geschiedde is sinds dien verdwenen. Waar weet niemand, en de gissingen die daaromtrent bestaan, zijn te gewaagd om die te beschrijven. Volgens sommigen n.l. zou dit zich ergens in Brabant bevinden, volgens anderen verborgen liggen onder het altaar in de Jansenistenkerk. Wij weten dus, dat het verdween, maar hoe was de O. L. Vrouwekerk er aan gekomen? Daaromtrent bestond een in het Midden-Nederlandsch geschreven legende, opgesteld door Pater Pieter van Schoonhoven, „Onze-Lieve-Vrouwe-broeder, Terminarius van derzelve kloosterswegen binnen ende buyten der goede stede van Dordrecht”. Deze Pieter van

Schoonhoven behoorde tot de orde der Carmelieten en was van 1455—1491 beurtprediker in de O. L. Vrouwekerk te Dordrecht. Volgens getuigenis van genoemden prediker had hij het verhaal gehoord van zijn vader, broeder Gijsbrecht Spijker, die vóór hem dezelfde functie vervulde. Volgens deze legende dan leefde er in het begin van de 15de eeuw te Dordrecht een jongeling, braut en edel, die Claes Scoutet, of Claes Schoutet genoemd was. In Brugge vond hij een betrekking, waar hij zich ijverig op den handel toelagde. Hier geraakte hij in kennis met een koopman uit Lombardije, die zeer rijk en machtig was en een uitgebreiden handel dreef in juweelen. Op al diens reizen volgde Claes zijn meester als bediende en klerk, en eens dat zij langen tijd in het land der Heidenen en Mohammedanen hadden rondgezworven, bereikten zij Babel, waar zij door den faam hunner eerlijkheid en recht-schapenheid al zeer spoedig in hoog aanzien geraakten bij den „Soldaan” en diens gade en dochter.

De sultan van Babylonië droeg als teeken zijner waardigheid een scepter, maar wijl deze volgens het oordeel van vrouw en dochter te plomp was en verder veel in vorm te wenschen overliet, wisten zij den Sultan te bewegen dien scepter door de beide knappe vreemdelingen te laten vermaken. Dat bij de dochter de geheime bedoeling lag voor haar voorspraak een paar schoone juweelen te ontvangen mag wel als zeker worden beschouwd.

Om des te zekerder tot dit doel te geraken openbaarde zij den vreemdelingen, dat er onder de edelgesteenten een stuk van het ware Kruis verborgen was, het Kruis waaraan de God der Christenen gestorven was. Claes maakte hieruit op, dat zij der Christenen God geen kwaad hart toedroeg en was haar zeer dankbaar voor dit geheim. Terstond boden zij den Sultan al hunne juweelen aan in ruil voor den scepter en de Sultan aarzelde niet dit aanbod aan te nemen. De ruil was niet slecht voor Claes en zijn meester, want behalve dat zijn vroom gemoed weldadig werd aangedaan door den voor hem zoo grooten schat, waren ook het goud en de edelgesteenten van grooter waarde dan de juweelen die zij achterlieten. De Sultan gaf hun nog bovendien een vrijgeleide en twee gidsen mede, opdat zij ongehinderd en veilig door Arabie konden trekken.

Tusschen Alkarië en Jeruzalem werd de meester door een doodelijke ziekte aangetast. Doordien zij in de woestijn waren, moest de zieke onder den blooten hemel vertoeven en dit verhaastte zijn einde snel. Hij maakte zijn testament, dat hij door Claes beschrijven lief, gaf hem de noodige bescheiden om de zaken behoorlijk af te wikkelen en gaf kort daarna den geest. Behalve hij stierf ook een der gidsen. Beide werden op twaalf dagreizen van Jeruzalem in de woestijn begraven en Claes toog met den

overgebleven gids verder. Tegen den avond, vóór zij zich ter ruste legden, borgen zij de edelgesteenten zorgvuldig op, en om den heidenschen gids niets te laten merken van het zoo waardevolle hout, wierp Claes het hout weg. Toen de gids sliep zocht hij het op, maar daar het te groot was om het zóó te bergen, brak hij het in stukken en verborg het tusschen „voeylaken en het buitenste van zijn wambuis.” Na in Jeruzalem en later in Jaffa en Venetie de opdracht van den dooden meester te hebben vervuld, scheepte hij zich in naar Engeland en vertrok vandaar naar Brugge.

Hier verbleef hij eenigen tijd zonder aan iemand iets van zijn schat te zeggen en toen hij weer naar Armenië moest vertrekken, borg hij het H. Hout met de noodige voorzorgen in een kistje, gaf het aan een vertrouwden vriend ter bewaring en vertrok. Toen hij genoeg geld verdiend had om redelijker wijze een vrouw te kunnen onderhouden, keerde hij naar Brugge terug. Hier viel zijn oog op een meisje uit den gegoeden stond, Margaretha Tristan genaamd, die hij kort daarna tot zijne gade maakte.

Inmiddels had hij het kistje met zijn kostbaren inhoud weer van zijn vriend teruggevraagd en openbaarde voor het eerst aan zijne vrouw, welk een schat hij bezat en de geschiedenis er aan verbonden. Hij zeide haar, dat hij gaarne een gedeelte ervan aan de kerk zijner geboorteplaats Dordrecht wilde afstaan en zij vond dit zeer goed.

Alsnu reisde hij naar Dordrecht en overhandigde den kapittelheeren en kerkmeesters der O. L. Vrouwekerk een gedeelte van den kostbaren schat. Bij de gift stelde hij de volgende twee voorwaarden: men zou altijd voor hem en zijn gezin bidden, en nu niet en ook na zijn dood niet iets van de zaak openbaren.

De kerkmeesters, die dit bewijs van liefde voor zijne geboortestad op hoogen prijs stelden, beloofden dit. Zij lieten nu een groot gouden kruis maken, sloten het gedeelte van het ware kruis erin en plaatsten dit eerst in de kapel, maar later in den tabernakel, die „boven het altaar in den pilaar was”.

De beloften van geheimhouding, die alleen betrekking hadden op de herkomst van de reliquie, waren geen bezwaar den volke te verkondigen wat schat de O. L. Vrouwekerk bezat, en trokken velen vol eerbied naar het kruis, anderen haalden twijfelend de schouders op. Nu kwam het er op aan, die ongeloofigen te overtuigen, en hiermee belastte zich een uit het Sticht verjaagde en in Dordt een schuilplaats vindende Bisschop, Zweder van Cullenborg.

Ongeveer halfweg tusschen de huidige Wijn- en Tolbrug op de Voorstraat in een zogenaamd grafelijk paleis (nu een mode-

magazijn) werd in 1431 den dag, na St. Luciendag, een groot vuur aangelegd. Alle kapittelheeren, geestelijken en kerkmeesters, alsmede een groot aantal poorters waren er bij tegenwoordig. Toen het vuur geweldig brandde, wierp men het stuk hout te midden van den vuurpoel. Lang liet men het liggen en toen het er werd uitgenomen „ende was het onverminderd gebleven”.

Nu moesten de ongeloofigen wel overtuigd zijn. Een veel zwaarder proef echter onderging het hout toen de brand in 1457 uitbrak, hier te voren reeds genoemd. Hoewel alle goud, zilver, koper, enz. smolten, bleef dit hout bewaard. Alleen was het week als was, toen men het onder de puinhoopen vond. Maar kort daarna was het weer hard als te voren en zóó werd het den volke vertoond.

De mare verspreidde zich wondersnel door het land en van alle oorden stroomden de geloovigen naar Dordrecht om de reliquie te vereeren.

De kerkmeesters der O. L. Vrouwekerk wendden zich nu tot de weduwe van Claes Scoutet om nog een stuk van het H. Hout te vragen en zij voldeed aan dit verzoek. Zij ontving als belooning hiervoor een stuk zijden damast, dat zij aan de O. L. Vrouwekerk te Brugge vereerde, welke Kerk óók een stukje van het H. Hout had ontvangen.

Tot zoover de legende van het H. Hout.

Een der prachtigste bezienswaardigheden dezer kerk is het gouden Avondmaalstel. Dit bestaat uit 3 schotels, één groote en twee kleinere, vier bekers, één schenkkkan en een doopbekken alles van goud. Behoudens het doopbekken wordt dit avondmaalstuk slechts vier maal per jaar uitgehaald en wij danken het dan ook aan den kerkmeester, den WelEd.Gestr. Heer Mr. A. A. Moll, advocaat te Dordrecht, die terstond bereid gevonden werd het goud voor ons te ontsluiten. Daardoor zijn wij in staat den lezers van „Buiten” dit prachtig stel in beeld weer te geven.

Hoe kwam de Groote Kerk in 't bezit van zoo'n zeldzaam stel?

Vóór de hervorming woonde in Italië de gravenfamilie Diodati. In de troebele dagen der hervorming week deze familie uit. Een tak vestigde zich in Zwitserland, een tweede in Engeland en een derde in Holland. De vertegenwoordiger der Hollandsche tak nam deel aan de Synode die in 1618 en '19 te Dordrecht gehouden werd. In 1686 werd uit het huwelijk van den Italiaanschen graaf Jean Diodati en Jonkvrouw Aldegonda Trouwers een zoon geboren, die den naam van Philippe ontving. Eenigen tijd daarna

Photo Aug. F. W. Vogt.

KOORHEK IN DE GROOTE KERK TE DORDRECHT.

vestigde deze familie zich te Batavia, waar Philippe tot koopman werd opgeleid, en eindelijk benoemd werd tot Directeur en administrateur der graan-magazijnen, die aan de O.I. Compagnie toebehoorden. Deze Philippe Diodati vermaakte bij testament van 26 Jan. 1733, verleden voor notaris Pieter Maiden te Batavia, 15000 Rijksdaalders ten einde daarvoor te laten maken gouden schalen en bekers voor de Grootte Kerk uit achting voor de stad zijner geboorte. Dat dit geschenk zeer op prijs werd gesteld blijkt uit: „Het Goude servies werd zoo uytvoerig in groote en zwaarte van proportie voltrokken als tot het heylig gebruyk ter communie noodig en dienstig was.” Maar hoe fraai ook Aart Schouman die teekeningen maakte en de goudsmid Dirk Wor dat werk uitvoerde, er bleef geld over en men besloot voor de beide andere kerken, de Augustijnen kerk en de Nieuwekerk een zilveren avondmaalstel te laten maken. Nog bleef een bedrag over en men besloot hiervoor te laten maken een nieuw koorhek.

De gouden schenkan, en het gouden doopbekken werden bekostigd uit een legaat, dat de apotheker Mattheus Coddaeus, met veertig anderen, daarvoor bestemden (28 Nov. 1744).

In 1691 was het groote koor van de beuk der kerk gescheiden door een eikenhouten koorhek. Toen echter, zooals hierboven reeds vermeld, van het aanzienlijk legaat van Diodati, na het bekostigen van een gouden en zilveren avondmaalstel, bovendien nog een groot bedrag was overgebleven, besloot men een nieuw koorhek te laten maken en liet men naar de modellen van Michael Kalraat door den kopergieter Adriaan Crans het koperen koorhek gieten, dat nu door zijn pracht aller aandacht trekt. In rococo-stijl vervaardigd rust het op een sierlijk voetstuk, dat is samengesteld uit rood en wit en grijs marmer, benevens hardsteen. Het geheel is gekroond door het wapen van Diodati. Toen bij het voltooien van het hek bleek, dat de overgebleven som niet toereikend was, wendde men zich tot een zwager van den schenker Diodati, den heer Johan François de Witte van Schooten, die een bedrag van duizend Rijksdaalders bijpaste tot het voleindigen van het prachtige stuk werk. Uit erkentelijkheid daarvoor kreeg de schenker bij den ingang van het koorhek een grafkelder, waarin eenige jaren daarna zijne echtgenoot werd bijgezet.

Hier te voren zei ik reeds dat als alles, ook de Grootte kerk haar lief en leed heeft gekend. Behoort tot dit laatste de geweldige brand in 1457, een honderd jaar vroeger, in 1355 n.l., werd zij in den ban gedaan. Aanleiding hiertoe was het volgende: In 1355 werden de stadsschout Klaas en drie zijner gezellen op het kerkhof bij de kerk vermoord en door deze bloedstorting ontheilgd, bracht de bisschop Jan van Arkel de kerk onder interdict. Grootere straf kon geen gemeente treffen dan wanneer haar kerk in den ban werd gedaan. In dien

HET GOUDEN DOOPBEKKEN.

tijd toch mocht in de „beslaagene” kerken geen godsdienstoefening worden gehouden. De dienst stond dus geheel stil en niet voordat de bisschop onder wiens gebied de gestrafte kerk behoorde, het interdict ophief, kon de kerk in haar vorige rechten worden hersteld.

Reeds dikwijls had men daarom den Bisschop van Utrecht verzocht het interdict op te heffen, maar steeds te vergeefs. De gemeenteging er onder gebukt en ten laatste besloot men de koe bij de horens te pakken. Hendrik Prijs, een der priesters, die den dienst in de kerk leidde, vaardigde men af naar Avignon, waar Paus Innocentius IV vertoefde. Op voorspraak van de gravin van Holland en na het storten van ruime aalmoezen gaf de paus den bisschop van Kamerrijk last den ban op te heffen, en toen in 1366 hertog Albrecht van Beieren de kerk van een parochiale tot een collegiale ver-

hief, was het doorgestane leed spoedig vergeten. Wij willen de geschiedenis der kerk eindigen met te verhalen van de stichting en de legende, die aan de stichting verbonden is. Wat de stichting betreft, hiervan bestaan verschillende lezingen. Vrij algemeen wordt aangenomen dat zij werd gesticht in de jaren 1080—1100. Hier-

voor bestaat de meeste grond, aangezien de kerk, of liever gezegd de toren, in 1191 versterkt moest worden om de klokken te dragen die in 1168 en 1170 waren opgehangen.

Wel stellen anderen de stichting op 1339 maar zij melden dan tevens, dat de oude kerk en toren werden afgebroken en op nieuw opgetrokken. Zij vestigen hun meening op het feit dat men op een der steenen het volgende inschrift vond:

Fundata sum Anno Jhesu 1339. Juni 16.

Incensa cum aliis 1457. Juni 28.

wat vertaald aldus luidt: „Ik ben gesticht den 16en Juni in het jaar van Jezus 1339. Ik ben met het overige verbrand den 28 Juni 1457.”

Deze stichting zou dus doelen op een nieuwe of vernieuwde stichting. De eerste lezing is vrij zeker de ware. Er bestaan n.l. daglijsten, zoogenaamde kalendariums, geschreven door Pieter Michielsz, kapelaan van de O. L. Vrouwekerk, die in 1228 overleed. In één dier kalendariums vindt men de volgende aantekening: „Jan Ysbrantz Persona (Priester) der Parochiale Kerk van Onze L.-Vrouwekerk te Dordrecht, Hof-kapelaan van den Holland is op den 11 Mey des jaars 1175 overleden.” verder betoog om de eerste lezing voor de juiste te nemen, is niet meer noodig.

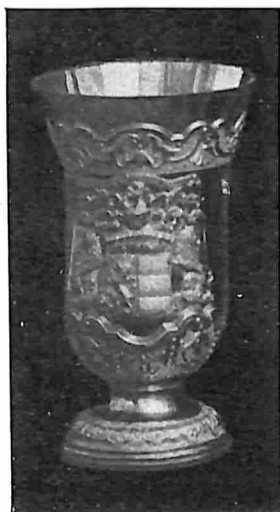
In de Beschryvinge der Stad Dordrecht van Matthys Balen vindt men een legende omtrent de stichting der O. L. Vrouwekerk. Zooals men dan terstond merken zal, ziet deze legende op de hernieuwde stichting, waarvan wij hierboven spraken.

In de 14e eeuw leefde er te Dordrecht een vrome maagd, Sura geheeten, die een bijzondere voorliefde koesterde voor een O. L. Vrouwe-beeldje.

DE GROOTE GOUDEN SCHOTEL.

leed. In één dier kalendariums vindt men de volgende aantekening: „Jan Ysbrantz Persona (Priester) der Parochiale Kerk van Onze L.-Vrouwekerk te Dordrecht, Hof-kapelaan van den Holland is op den 11 Mey des jaars 1175 overleden.” verder betoog om de eerste lezing voor de juiste te nemen, is niet meer noodig.

Foto's Aug. F. W. Vogt.

HET GOUDEN AVONDMAALSTEL DER GROOTE KERK TE DORDRECHT, bestaande uit: een groote en twee kleine schotels, vier bekers, een schenkan en een doopbekken.

bevestigd aan een boom in het westelijk einde der stad bij het riviertje de Dordt (de tegenwoordige Voorstraatshaven). Het voornemen koesterende zich geheel aan den dienst der O.L. Vrouwe te wijden, verkocht zij al haar bezittingen, verdeelde het geld onder de armen, en wijdde zich geheel aan de H. Maagd. Het plan kwam bij haar op ter plaatse van het beeldje een kapel of kerk te stichten en nooit verzuimde zij den wensch daartoe in haar gebeden te leggen. Zij werd verhoord. De H. Maagd verscheen haar in een droom, noemde de afmetingen der kerk en beval haar met den bouw te beginnen.

dan de drie kleine geldstukjes. Nu greep diep berouw hun aan. Inmiddels ontsprong op de plaats van den moord een bron, welker water „zeer Gezond (was) voor degene die met de Cortse beladen zijn” en tot het gebruik waarvan „ook den Eerw. Heere Lindanus, Bisschop tot Remunde vermaant.” De moordenaars werden spoedig gegrepen en tot den dood verwezen, maar nu stond Sura als uit een zwaren slaap uit den dood op, en voerde hen naar Rome, waar zij hun misdaad met groot berouw beleden. Dit wonder kon voor den Paus niet lang verborgen blijven. Hij liet Sura bij zich komen en na zich overtuigd te hebben

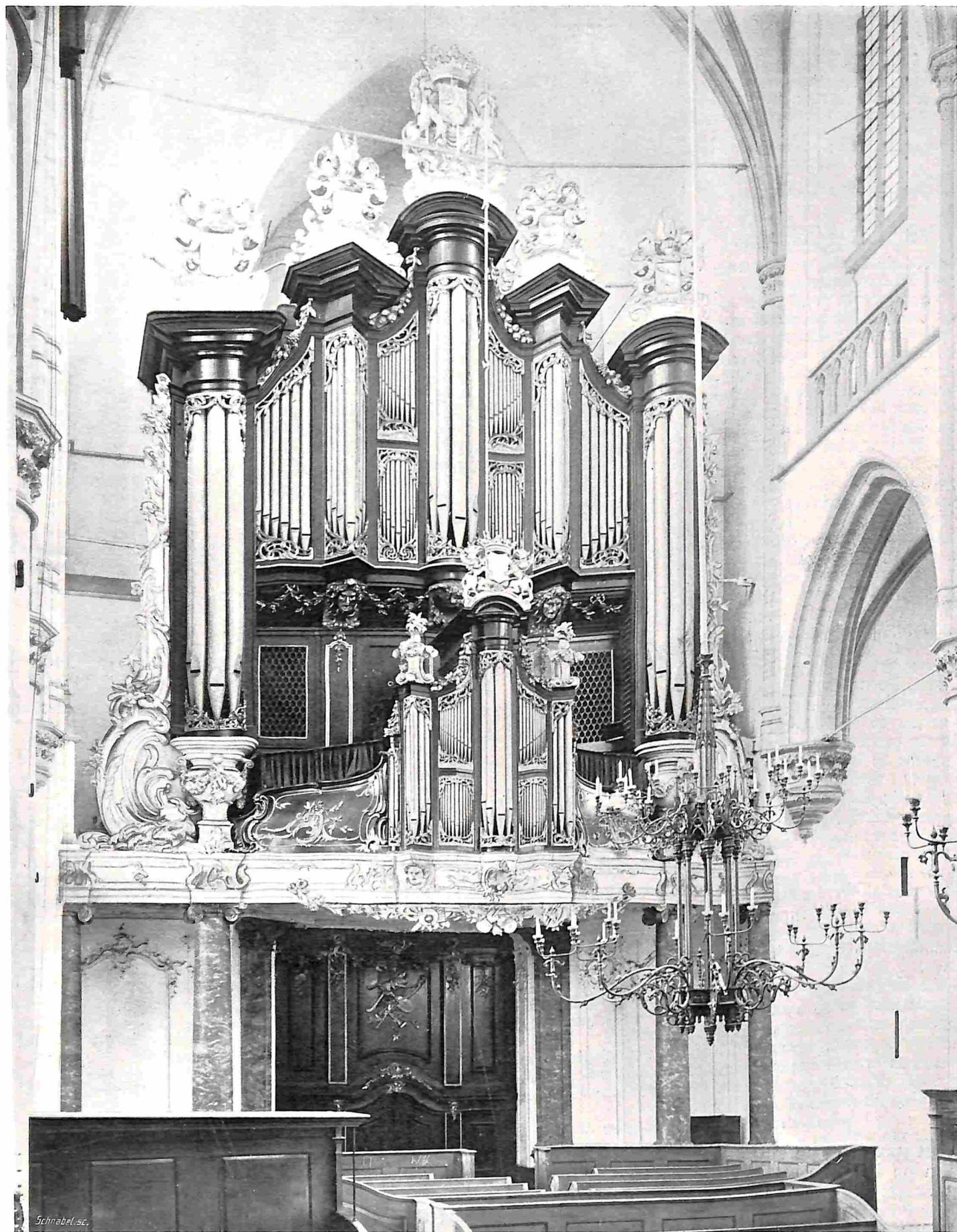

Foto Aug. F. W. Vogt.

HET ORGEL IN DE GROOTE KERK TE DORDRECHT.

Onmiddellijk toog zij aan het werk. Zij nam drie werklieden in haar dienst, die zij aan het einde van den dag betaalde met drie geringe geldstukjes, die zij van alles had overgehouden. Maar wonder boven wonder, hoe dikwijls zij ook die stukjes uitgaf, telkens keerden zij in haar buidelteje terug. Zoo kon het werk doorgaan.

De werklieden nu, meenende dat zij rijk was, besloten haar van het leven te berooven en den buit onderling te verdeelen. Op zekeren dag was de gelegenheid gunstig. Met een vischmes sneden zij haar de keel af, maar toen zij zich de schatten wilden toeëigenen, vonden zij zich deerlijk bedrogen. Zij vonden niets

dat de snede van het mes als een rood lint om haar hals zichtbaar was, zegde hij haar zijn steun toe „om de kerk van Dordrecht te betimmeren.”

Zoo spoedig mogelijk keerde zij toen met haar werklieden naar Dordrecht terug en werd het gebouw opgetrokken naar de voorschriften en de afmetingen, die de H. Maagd haar had aangegeven. Niet lang daarna is de H. Sura „saliglijk” gestorven.

Ter wille der volledigheid hebben wij gemeend deze legende te moeten meedeelen. Zij is te vinden in Balens beschrijving van Dordrecht pag. 106.

Mochten wij in dit artikel den lust hebben opgewekt van velen om deze inderdaad schoone kerk te bezichtigen.

Op het oogenblik is zij in restauratie. Voorloopig duurt dit werk 10 jaren, waarvan nu ongeveer 4 jaren verstreken zijn.

Aan het eind van dit artikel gekomen, gevoelen wij ons verplicht onze erkentelijkheid te betuigen aan den WelEd. Gestr. Heer Mr. A. A. Moll, die met de meeste bereidwilligheid ons het avondmaalsgoud ontsloot en vrijen toegang tot de kerk gaf en aan den koster der Grootte Kerk, wien geen moeite te veel was om ons bij het nemen der foto's met alles bij te staan. Ook de opzichter van het restauratiewerk was ons zeer ter wille. Wij mochten de ervaring opdoen dat waar iets schoons te vertolken valt men nog wel op medewerking mag rekenen.

P. W. STOFFELS.

In den Oogsttijd.

BEKOORT de Lente het oog door haar rijkdom van kleuren en tinten; vervult de Zomer ons hart met blijde beloften; ook de Herfst, al spelt hij ons de naderende rust, is ons lief en aangenaam, vooral wanneer hij onze hoop in vervulling doet gaan. Bovenal de ooftteler verwacht van hem het loon zijner moeite en zorgen aan den fruittuin besteed. Was de Zomer ons dit jaar niet bijster genegen, de Herfst heeft zich niet onbetuigd gelaten. Hij heeft het zijne gedaan, om ons een betrekkelijk overvloedigen oogst te bezorgen.

De tijd van inzamelen is voor velen reeds geëindigd.

't Is moeilijk het juiste tijdstip voor den vruchten-oogst te bepalen. Deze hangt van veel en velerlei af en vooral de Zomer heeft er grooten invloed op. Bovendien, de eene vrucht zegt de andere niet. Wanneer de eene vraagt geplukt te worden, verlangt de andere nog wat langer te hangen, om tot meerdere rijpheid te komen. In 't algemeen wordt meer te vroeg dan te laat geplukt. Door een enkelen storm bevreesd geworden, door het zien van enige afgevallen wormstekige vruchten laat menigen zich verleiden den boom van zijne schatten te ontdoen, om weldra niets dan rimpelige vruchten te bezitten. Men dient verder te bedenken, dat in de laatste dagen vóór den pluktijd de vruchten het sterkst in omvang toenemen en de grootte nevens de kwaliteit de waarde bepaalt. Deze waarde gaat echter bij het te laat oogsten ook weer verloren, daar het oogst dan licht melig, beursch- of buikziek wordt.

Op den juisten pluktijd komt dus veel aan.

Wij spreken met voordacht van *pluktijd* en niet van *schudtijd*. Meermalen toch ziet men de vruchten nog met meer of minder geweld van den boom *schudden*. Het zal echter geen verder betoog behoeven, dat deze wijze van handelen hoogst nadeelig is, zoowel voor den boom als voor de vruchten. Deze dienen geplukt te worden en nog wel hoogst voorzichtig. De minste kneuzing, het kleinste wondje toch is van nadeeligen invloed op de vrucht.

Ofschoon het dus niet mogelijk is een vasten oogsttijd te bepalen, is het gemakkelijk loslaten van den steel een bijna zeker kenmerk, dat men zulks zonder schade kan doen.

Zomervruchten beginnen tegen den tijd van den pluk vrij sterk te kleuren en krijgen een meer malschen schil. Ook Herfstvruchten vertoonen dezelfde eigenschap; terwijl de Wintervruchten liefst zoolang mogelijk aan den boom blijven.

Het zal niet gezegd behoeven te worden, dat men alleen bij droog weer mag plukken en daartoe vooral niet de morgen- en avonduren moet gebruiken. Midden op den dag zijn de vruchten droog, hetgeen op het bewaren van grooten invloed is. Elke beschadiging wreekt zich bovendien. Bezorgdheid is hier derhalve ook de moeder van de porseleinkast. Het is eveneens aan te bevelen de manden, waarin geplukt wordt, vooraf te beleggen met een laagje houtwol of droog mos en iedere vrucht afzonderlijk daarin te vlijen, zoodat zij elkaar niet hinderen of drukken. Ondiepe plukmanden zijn dientengevolge zeer gewenscht.

Het is merkwaardig te zien, hoe ontzettend sommige boomen bij goede verzorging en behandeling dragen kunnen. Als voorbeeld daarvan noemen wij den *Foppenpeer*, anders niet behoorende tot de allerfijnste soorten.

De *Brabantsche Bellefleur* in zijn volle kracht verrast ons soms met de respectabele opbrengst van zoo ongeveer 40 halve H.L. Ook de *Cellini* munt, op wildeling veredeld, uit door groote vruchtbaarheid. De vrucht is van middelmatige grootte, schoon gekleurd en als tafelappel zeer gezocht. Zij rijpt in September en October! De *Goud-Reinet* (Reinette Mon-

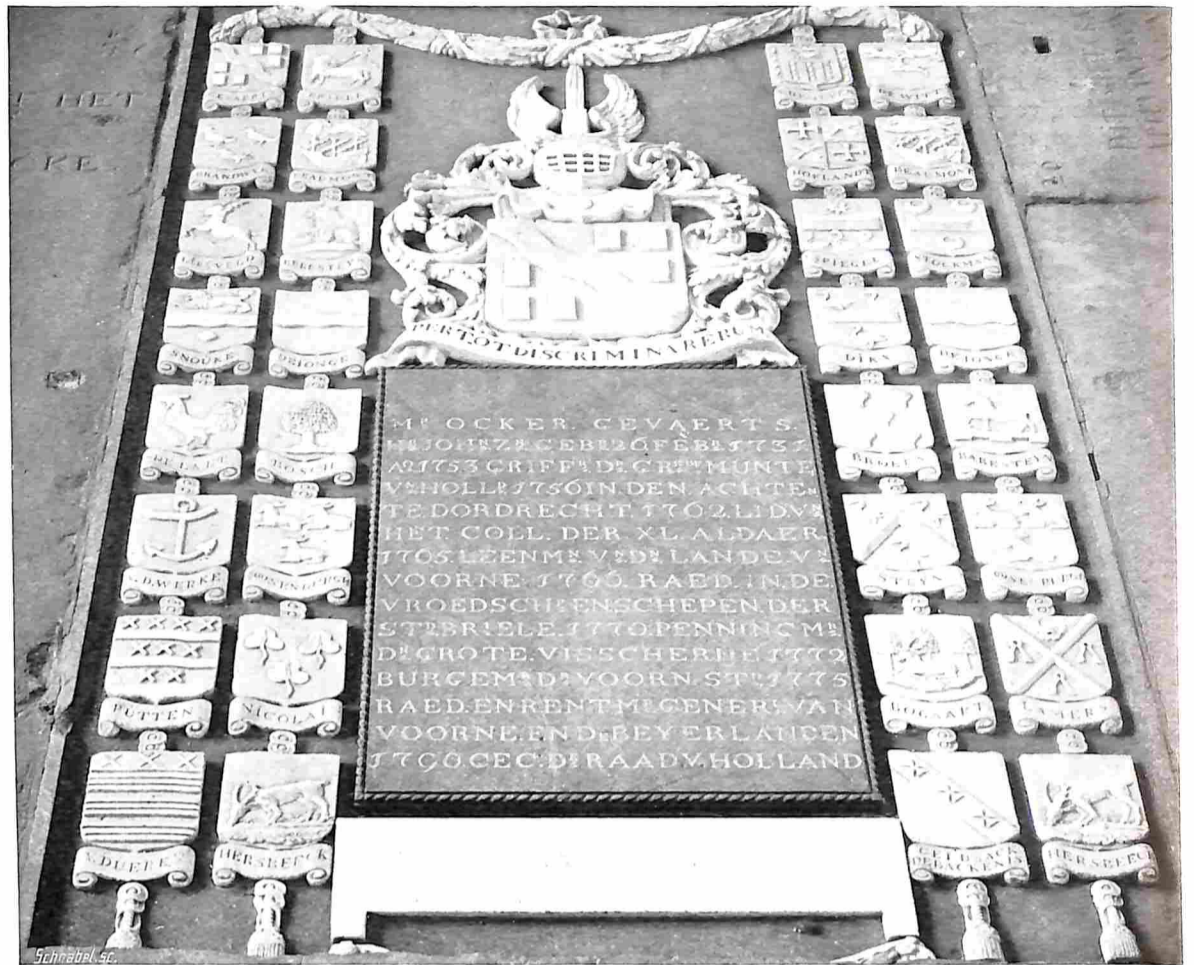

Foto Aug. F. W. Vogt. *EEN GEHEEL ONBESCHADIGDE (WELLICHT DE EENIGE) GRAFSTEEN IN HET KOOR VAN DE GROOTE KERK TE DORDRECHT.*

strueuse) is evenzoo een uitmuntende appel, mooi van grootte en uitstekend van kwaliteit. Bovendien kan zij tot in het voorjaar bewaard worden. Als struik levert zij wel eens 5 halve H.L. Hoeveel dan wel een kroonboom als wij onlangs zagen en waar voor den pluk een ladder van 40 voet gebruikt moet worden, zal opleveren, geven wij den lezer uit te rekenen. In sommige jaren moet die boom gestut worden, zal hij niet onder den last bezwijken. Het kweken van fruit kan niet alleen een aangename, doch ook een voordeelige bezigheid zijn. Velen onzer lezers zullen hun oogst van appelen en peren voor eigen consumptie bestemmen. Willen zij van hunne vruchten zoo lang mogelijk plezier hebben, dan is een doelmatige bewaring en verzorging eene hoofdzaak. Het is hierom, dat wij daaromtrent eenige wenken willen geven. Teneinde ze droog in de bewaarplaats te kunnen bergen, verdient 't aanbeveling ze eerst een poos te laten uitwasemen. Een koele, droge kamer of kelder, liefst op het noorden gelegen, mits beveiligd tegen vorst, leent zich als zoodanig uitstekend. De vruchten worden geplaatst op uit latten bestaande stellingen, zoodat iedere vrucht op zichzelf staat en alles gemakkelijk kan nagezien worden. Voortdurend verwijdere men die exemplaren, welke teekenen van bedert vertoonen. Zij, die zich echter in 't bezit van een boomgaard mogen verheugen, zoeken daarvan hun voordeel te trekken en trachten hun overvloed zoo duur mogelijk van de hand te zetten. Nu, met goede waar gaat dit nog al gemakkelijk; doch zij moet dan ook wezenlijk goed zijn. De eenvoudigste manier is wel ze ferm gesorteerd, en verpakt in manden van een halven H.L. ter markt te brengen, hetgeen dan ook met de gewone streken treft men dergelijke markten aan. Het sorteeren laat echter somtijds veel te wenschen over.

Door winstbejag gedreven, zien sommigen er niet tegen op tusschen de gave ook minder waardige vruchten te verpakken, meenende dat zulks reeds in de eerste plaats gewonnen is. Doch men kan een verstandig mensch slechts eenmaal bedriegen. Dergelijke handelingen loopen al heel spoedig in den kijker en op deze manier handelende is men weldra koopman *at*. Eerlijk is het, alle minder gave vruchten als *stek* afzonderlijk te verzamelen en van de hand te doen. En als men zich dan nog de moeite getroost de gave te sorteeren in *grote* en *kleine*, dan zal men ten slotte een betere rekening blijken te maken.

De fijnste soorten verpakt men in kistjes of cartonnen dozen, zóó, dat er hoogstens een 25-tal appelen of peren in een doos of kistje zijn. Deze moeten dus niet te diep genomen worden. Zij worden eerst behoorlijk bekleed met houtwol en daarna de vruchten naast elkander geplaatst. Om een onderlinge aanraking en alle ruimten daarmede verder opgevuld. De beste appelen en peren worden bovendien nog ieder afzonderlijk in vloerpapier gewikkeld. Op deze wijze behandeld, zal men altijd een goeden prijs voor zijne waar bedingen.

Het spreekt wel van zelf, dat men de grootste voordeelen zal genieten, indien men onmiddellijk aan den consument levert. Daar deze echter gewoonlijk een kleinere hoeveelheid verlangt.

HISTORISCHE LANEN.

VEEL meer als thans waren oudtijds de rechte lanen in gebruik. Eeuwen lang zijn zij in gebruik geweest en waar werkelijk goede voorbeelden nog bestaan, worden zij nog steeds door ieder naar waarde geschat. Door het vele gebruik had men ook de routine gekregen tot toepassing van een goede verhouding van breedte tot lengte; veel beter dan in latere tijden, zelfs dan tegenwoordig, waarbij over 't algemeen zeer weinig rekening met proportie wordt gehouden. Slaan wij oude degelijke werken na van omstreeks 1700, dan komen daarin zeer vele behartigenswaardige wenken voor.

Een der meest bekende lanen in ons land is wel de Spanjaardslaan in den Haarlemmerhout; zoo bekend zelfs, dat men er allerhande verhalen en legenden aan verbonden heeft en haar een grooteren ouderdom toeschrijft dan zij werkelijk heeft. Maar desniettemin behoort zij, wat de boomen betreft, toch zeker wel

tot de oudsten van ons vaderland. Zij dagteekent van 1665 en zijn de boomen dus bijna 2½ eeuw oud, van vernieuwing der beplanting is althans niets bekend.

De legende vertelt, dat de Spanjaarden bij het beleg van Haarlem onder haar schaduw hun tenten opgeslagen hadden, maar aangezien dit beleg reeds in 1572 plaats vond, is daarvan natuurlijk geen sprake. Oude kaarten geven te zien, dat voor het jaar 1665 daar geen laan was. Zij vormt de zuidelijke grens van den Haarlemmerhout.

Deze grens nu was voor 1664 zeer onregelmatig en bochtig en toen Haarlem's vroedschap in dat jaar daar ter plaatse een laan wilde maken om den Wagenweg met de Gasthuislaan ¹⁾ te verbinden, werd een overeenkomst gesloten met bestuurderen van het St. Elisabeths Gasthuis, die eigenaar was van alle gronden rondom den Hout, waarbij het Vroedschap een strook grond kocht tot vergrooing van den Hout. Na het tot stand komen van die

regeling werd de Spanjaardslaan gemaakt, d.w.z. men plantte een laan van vier rijen lindeboomen, waardoor zij den naam kreeg van *Lindelaan*. Lindeboomen waren bij onze voorvaders zeer bemind, meer dan tegenwoordig en werden zij in vele streken van ons land bij voorkeur geplant. Het zijn trouwens boomen, die zeer oud kunnen worden en heel wat kunnen verduren.

In 1665 als *Lindelaan* gedoopt, kreeg de laan spoedig daarop een minder poetischen, maar zeer typischen naam.

Tegenover die laan stond aan den Wagen- of Heerenweg een herberg, (thans het Heerenhuis „*Eindhoven*” of „*t' Huis met de beelden*”). Die herberg droeg den wijdschen naam van 't Dronkemans- of Dronken-Huisje en spoedig heette dat ook de Lindenlaan in den volksmond: *de Laan over 't Dronkemans- of Dronken-Huisje*. In officieele stukken komt die naam later ook voor, als 't ware als erkenning van *Fox populi* — *Fox dei*.

Toen de laan gemaakt was, had men aan beide zijden open veld. Dit veld werd veeltijds *'t Spaansche Veld* genoemd, als herinnering aan een kampement van een deitsche afdeeling der spaansche belegeringstroepen, die daar door de Haarlemmers overvallen en verslagen werd. Zodoende is de naam Spanjaardslaan ontstaan.

De toegevoegde afbeeldingen geven de laan te zien van ongeveer het zelfde punt, n.m. van 't Westen naar 't Oosten, d.i. met den rug naar den Wagenweg. De oude gravure dagteekent van 1761, dus bijna 100 jaren na de planting, terwijl de photo de laan in haren tegenwoordigen toestand weergeeft, op haar 243-jarigen leeftijd.

Of zij 't nog zoo lang zal uithouden is meer dan twijfelachtig. Zoo al en toe ontvallen er sommige leden van het gezelschap en allen dragen de duidelijkste kenmerken dat de tand des tijds meer en meer invloed krijgt.

De Spanjaardslaan vormt nog een stukje uit de geschiedenis der tuinkunst, maar ook een stukje geschiedenis der botanische wetenschap. Er staat in de Spanjaardslaan n.m. een boom, die de wijdvermaarde *Wonderboom* heet, en naam waarschijnlijk te danken aan een alledwaaste opvatting van een botanisch geleerde, Prof. P. Harting, die den boom in 't Album der Natuur van 1853 beschreef.

In het vermolmd inwendige van den boom had zich een gewone wortel gevormd, die, door verder ontbinden en het scheuren van den stam te voorschijn was gekomen. Het vormen van dien wortel had niets wonderbaarlijks, maar de botanicus van die dagen schijnt zich niet goed rekenschap te hebben kunnen geven

¹⁾ De binnenweg van Haarlem naar Heerlen stede.

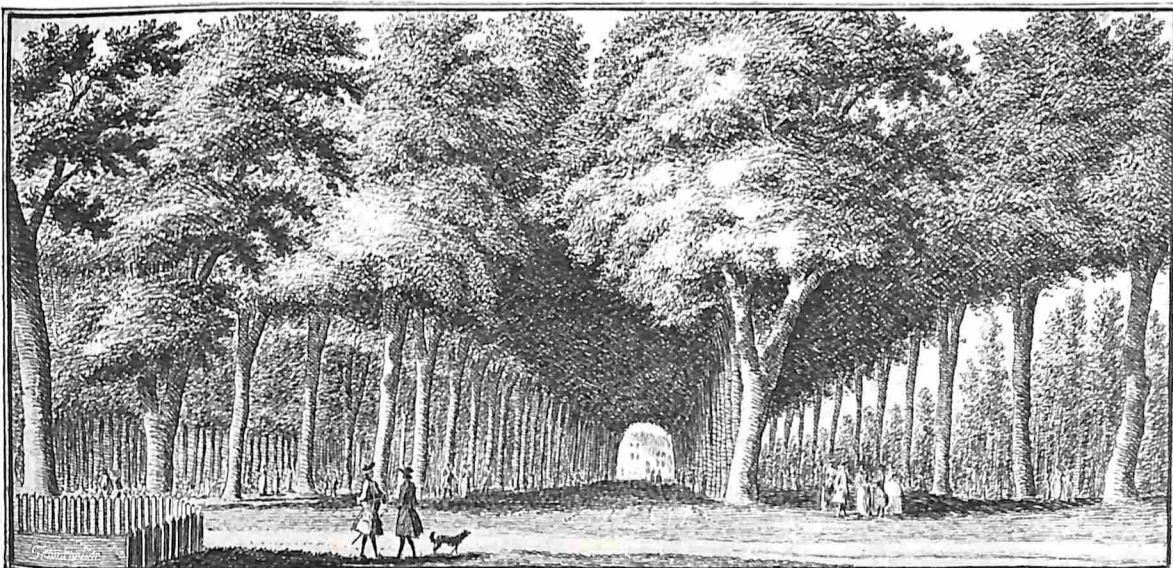
²⁾ De laan links is een niet meer bestaande laan. De boom in het versniet geeft de plaats aan, waar thans het monument van Laurens Jansz. Koster staat.

GEZICHT IN DEN HOUT BIJ „UIT DEN BOSCH”.

DE INGANG VAN DEN HOUT BIJ 'T DRONKENHUISJE.

DE LINDE-LAAN, ZIENDE OP 'T DRONKENHUISJE.

Foto Bern, Zwervers.

INGANG SPANJAARDSLAAN, ZIJDE WAGENWEG, IN 1907.

van dit geval en aangezien die wortel voor een deel in de vrije lucht hing, gelijk gesteld met onvervalschte luchtwortels zooals die bij sommige andere planten voorkomen, b.v. bij orchideeën enz.

De Wetenschap is sedert dien tijd heel wat vooruitgegaan en bezien wij de dingen geheel anders. Niet minder de wijze van illustreeren van boekwerken, waartoe de afbeeldingen van het zelfde onderwerp als voorbeeld kunnen dienen.

De Spanjaardslaan gaat den weg van alle aardse zaken, maar het is te hopen, dat zij nog lang aan het publiek het genot kan verschaffen, dat Potgieter in zijn Haarlemsche liedjes bezong:

Wat genot hier rond te dolen
Voor den middagloed verscholen
In de koele Spanjaardslaan.

LEON. A. SPR.

HET KWEKEN VAN WITLOF.

DE tijd breekt weer aan, nu in den groententuin de fijnere groenten hebben afgedaan, om het zoo gezochte en tegelijk gezonde witlof te gaan kweken voor het gebruik in de wintermaanden. Wat het uitzaaien en kweken van de wortels betreft, dit wenschte ik liever in het voorjaar te behandelen, en mij nu uitsluitend te bepalen tot het kweken der kropjes, die men weldra, of alreeds, in de bekende witte mandjes in de voornaamste groentewinkels van bijna alle groote plaatsen ziet uitgestald. Deze mandjes en haren inhoud worden grootendeels uit België ingevoerd, waar deze cultuur een veel grooteren omvang heeft aangenomen dan hier te lande, waarom deze groente dan ook onder den naam van Brusselsch witlof meer algemeen bekend is. Velerlei manieren om het witlof te kweken zijn in gebruik en de toegepaste hangt hoofdzakelijk daarvan af, of men het binnen korter of langeren tijd wil oogsten. Wil men het binnen enkele dagen, na het inzetten der wortels, kunnen gebruiken, dan graaft men de wortels in een broeibak in, brengt daarop de noodige aarde, zooals straks wordt aangegeven, en daarop een laag goeden verschen paardemest ter dikte van 40 à 50 c.M., waarna de broeiramen over de bak geschoven worden. Bij sterke broeiing wordt over dag een weinig gelucht, doch 's nachts worden de ramen gesloten. Zoodoende heeft men binnen 8 à 10 dagen, al naarmate de paardemest werkt, zijn kropjes voor 't gebruik gereed.

De eenvoudigste en minst kostbare manier is echter deze: Men neemt de wortels, na het bovenlof op 1 à 2 c.M. boven den wortelhals te hebben afgesneden, op, legt ze daarna in een rechte lijn over het land en steekt met de schop de lange ondereinden op ongeveer de helft der lengte door, zoodat alle wortels, na deze bewerking, van een stompe punt zijn voorzien; daarna graaft men op een droge plaats in den tuin, waar geen grondwater te vreezen is, de bovenste aardlaag weg, ter breedte van 1½ à 2 M. en ter diepte van ongeveer 30 à 40 c.M. en zet de uitgegraven aarde voorloopig ter zijde. Men begint nu van voren aan de wortels in het uitgegraven gedeelte op rijen (dwars) te zetten en wel op een afstand van 2 à 3 c.M., de rijen op 10 c.M. van elkander verwijderd — groote, zware wortels zet men onderling iets ruimer. Men gaat hiermede voort, tot al de wortels, die men opgenomen heeft, zijn ingezet, brengt daarna den uitgegraven grond, die niet te grof mag wezen, wederom boven op de koppen der uitgegraven wortels tot een laag van 20 à 30 c.M. dikte boven den wortelhals, terwijl men er voor zorgt dat de grond niet aangetrapt of vastgelopen wordt, zoodat de opgebrachte aarde goed los blijft. Is men hiermede gereed, dan brengt men een laag af-

gevallen blad, liefst met gras vermengd, boven deze aardlaag, ter dikte van 50 à 60 c.M., strooit daar een weinig losse aarde overheen om het wegvliegen der bladeren te beletten en laat daarna alles rustig zitten tot na verloop van drie, hoogstens vier weken het witlof kan worden gebruikt. Heeft men met paardemest gedekt, dan kunnen de kropjes zelfs iets vroeger gesneden worden. Op deze wijze handelt men op twee of drie verschillende tijden, al naar gelang men er gebruik van wil maken, bijv. in October, December en einde Januari. Zoodoende zal men van af November tot April van deze groente kunnen genieten en deze be-

handeling heeft nog dit voordeel, dat men, na het uitbroeien van den mest of de bladlaag, de kropjes nog geruimen tijd op haar plaats kan laten staan, en men dus met het verbruik geen haast heeft te maken, terwijl men, wat het voornaamste is, nooit om witlof verlegen is, wat bij snelle ontwikkeling in bakken, wanneer men niet geregeld wekelijks of om de 14 dagen inzet, wel degelijk het geval kan wezen.

Handelt men op deze wijze en gebruikt men goede wortels van een echte soort, waarvan ook grootendeels het kweeksucces afhangt, dan is men zeker, goede, ja, zelfs prima kwaliteit witlof te winnen. Aangezien de te vormen kropjes zich uitsluitend in de boven aangebrachte losse aardlaag ontwikkelen, kan men er van verzekerd zijn, dat deze goed vast gesloten zijn, wat een der voornaamste factoren bij het kweken dezer gewaardeerde groente is.

Wie nu zelf geen wortels gekweekt heeft, moet deze bij een handelaar koopen. Ze zijn goedkoop en gemakkelijk te bekomen, ze worden in vakbladen voldoende geannonceerd. Men krijgt dan liefhebberij in deze cultuur. In 't voorjaar geef ik wel eens raad betreffende het uitzaaien, en de verdere opkweeking van den wortel zelf.

M. L.

LILIUM AURATUM.

NAAST de Rozen zijn er slechts weinig planten, die zich in een dergelijke populariteit mogen verheugen als de Lelie's. Om strijd worden zij geroemd, vaak zijn zij bezongen, en wanneer men iemand spreekt over een Lelie, dan is hij al van te voren overtuigd met een mooie bloem te doen te hebben. Verwondering mag het daarom dan ook baren, dat deze fraaie bloemplanten lang niet zoo veel in tuinen worden aangetroffen, als men wel zou verwachten. Er is bijna geen enkelen tuin, hetzij groot of klein, of men vindt er Rozen, doch te veel tuinen zijn er nog, waar geen Lelie's gekweekt worden en toch is het een betrekkelijk gemakkelijke cultuur, waaraan niet zoo heel veel zorg besteed behoeft te worden. Gerust durf ik dan ook verklaren, dat er slechts weinig tuinen zijn, waarin geen Lelie's gekweekt kunnen worden, en voor de kosten behoeft men het tegenwoordig ook niet meer te laten, zij zijn goedkoop genoeg.

Er zijn heel wat soorten van Lelie's bekend, een harer, die ik bijzonder durf aanbevelen is de *Lilium auratum*. Op den naam afgaande, zou men genegen zijn deze soort de Goudlelie te noemen, ja, ik zag haar zelfs wel eens zoo genoemd, waarom ik er uitdrukkelijk voor moet waarschuwen haar niet onder dien naam bij een bollenkweker te bestellen, wijl men dan een heel andere plant, de *Sprekelia* of *Amaryllis formosissima* ontvangt, wat op zich zelf wel een mooie bloemplant is, doch niet degene, die men wenscht te ontvangen.

De *Lilium auratum* is afkomstig uit Japan, waar zij onder den naam van *Yamajuri*, d.w.z. Heuvellelie bekend is. Reeds in het jaar 1829 werd door den bekenden plantkundige von Siebold beproefd haar in Europa in te voeren, wat echter mislukte en het

werd 1861 voordat men er in slaagde haar levend naar Europa over te brengen. Het is vooral de Engelsche importeur en kweeker John Gould Veitch geweest, die zich voor den invoer van deze fraaie plant zeer geïnteresseerd heeft. Zij werd toen in de omstreken van Yokohama verzameld, en in kisten verpakt naar Europa overgezonden. Hier werd de vraag naar deze fraaie Lelie weldra zeer groot, en daar er op reis steeds een aantal bollen dood gingen, verminderde de aanwezige hoeveelheid zeer snel. De Japanners waren echter slim genoeg om in te zien, dat er wat aan haar te verdienen viel, zoodat zij deze soort al spoedig begonnen te kweken. Tegenwoordig worden er dan ook ieder jaar honderd duizenden van deze Lelie's naar Europa verscheept. De bollen van *Lilium auratum* komen gewoonlijk tegen December in Europa aan, zoodat men kan aannemen, dat zij in het begin dier maand afgeleverd worden. Zoodra men ze ontvangt, moeten de bollen opgeplant worden. Dit kan men doen hetzij in den vollen grond, hetzij in potten. Hij, die over een zelfs betrekkelijk kleinen tuin beschikt, kan ik het eerste vooral aanbevelen.

De plek, waar men zijne Lelie's uitplant, moet bij voorkeur beschut en half in de schaduw liggen. Zon is wel goed voor haar, doch te veel zon is ook weer niet te verkiezen. Een zeer fraai effect maken zij, wanneer men ze verspreid plant in een *Rhododendron* of ander laag heestervak, waar zij dan met haar bloemen boven uit steken. De grond, waar men ze in plant, moet een niet te zwaren, goed doorlatenden, voedzamen tuingrond zijn, die vooral diep losgemaakt moet worden. Het aanbrengen van mest is bij het planten der bollen minder geraden. Zoodra de Lelie's ontvangen zijn, maakt men, al naar de grootte der bol, in den voorbereiden grond, een gat van 15 à 20 c.M. diep, hierin brengt men een laagje duinzand, waarop de bol wordt geplaatst, waarna nog wat zand om haar heen gestrooid en het gat dicht gemaakt wordt. Pas geplante Lelie-bollen zijn erg bang voor vocht en ook niet volkomen winterhard, waarom het geraden is ze zoodanig te dekken, dat de grond om haar heen droog blijft. Een laagje goed droog turfstrooisel, waarover heen een laag blad is het meest aanbevelenswaardig. In de eerste helft van Maart kan het dek verwijderd worden, de scheuten zullen dan nog wel niet boven den grond zijn, maar na eenigen tijd zal men de een na de ander zien verschijnen en eenmaal bovengrond, groeien zij vrij snel door. Zij vormen nu vrij lange en dunne stengels

met lancet-vormige bladeren bezet. Daar deze stengels betrekkelijk dun en de bloemen groot en zwaar zijn, is het geraden er een stok bij te zetten om ze aan te binden. Hierbij moet men oppassen den stok op eenigen afstand van de stengels in den grond te steken, daar men anders gevaar loopt de bol te beschadigen.

Begin Augustus zullen zich gaandeweg de eerste bloemen boven aan de stengels ontwikkelen, en bij haar ontluiten, zal ieder plantenliefhebber verrukt over haar zijn. Het is werkelijk een der fraaiste en nobelste bloemen, die ik ken. Een goed ontwikkelde bloem bereikt een doorsnede van ruim 20 c.M. De bloemdekbladeren worden ongeveer 6 à 7 c.M. breed, zij zijn zuiver wit, in het midden geteekend met een breede, goudgele streep en dicht met donker roodbruine vlekjes bezet. De meeldraden, waaraan groote, zwaar met donkerbruin stuifmeel beladen helmknoppen hangen, steken ver naar buiten en de donkergroene stempel steekt daar nog een eindweegs uit. Daarbij komt nog, dat zij een heerlijken geur verspreidt.

Het eerste jaar, na het planten, zullen deze Lelie's zich wel niet zoo heel zwaar ontwikkelen; krijgt men dan 5 à 6 bloemen op iedere plant, dan mag men zeer tevreden zijn. De bloemen duren vrij lang, een dag of veertien heeft men er zeker plezier van. Zij vallen dan uit en de stengel begint spoedig bewijs van afsterven te geven. Omstreeks half November worden de afgestorven stengels ongeveer 10 c.M. boven den grond afgesneden en de bollen, die men rustig laat staan, op dezelfde wijze gedekt als het voorgaande jaar.

Half Maart van het volgende jaar worden zij weder ontdekt, de grond boven de bollen wordt nu ongeveer 10 c.M. diep verwijderd en vervangen door versche aarde, waar wat verteerde

paardenmest doorheen is gemengd; koemest is voor Lelie's niet aan te raden. De behandeling is nu verder juist zoo eenvoudig als het voorgaande jaar, men zal echter zien, dat de stengels nu veel zwaarder voor den dag komen en ook veel rijker bloeien. Laat men zijn *Lilium auratum* verder rustig staan, dan zullen zij na eenige jaren bijzonder sterk worden, niet alleen het aantal bloemen aan één stengel zal toenemen, maar ook het getal stengels zelf en een bijzonder krachtige plant levert dan een zeer fraai gezicht op. Twee jaar geleden bloeide er in den Hortus te Leiden één exemplaar met 60 bloemen tegelijk. Ieder stond verbaasd over deze prachtige plant; het volgende jaar viel zij ten offer aan de beruchte lylie-ziekte. Haar stengels kwamen in het voorjaar weer bijzonder krachtig te voorschijn en ontwikkelden zich aanvankelijk goed. Begin Juni begonnen de onderste bladeren neiging tot geel worden te vertoonen en stierven spoedig af. De ziekte steeg al hooger en hooger, haar bloemknoppen kwamen niet meer tot ontwikkeling en toen het tijd werd te gaan bloeien, was de stengel geheel afgestorven. Een afdoende raad kan ik tegen deze ziekte niet geven. Het best is de aangetaste bladeren te verbranden en stuit men haar daarmee niet, dan is het geraden de bol op te nemen en te vernietigen. Het verdient aanbeveling dan de eerste jaren op dezelfde plek geen Lelie's meer te kweken.

Zooals ik reeds zeide, kan men de *Lilium auratum* ook in potten kweken. Zij worden daartoe in December, zoodra men ze ontvangen heeft, opgepot in potten van minstens 20 c.M. diameter. Na er een laagje scherven met wat mos er over in gelegd te hebben, brengt men er een laagje aarde in, bestaande uit een mengsel van goed verteerden graszoden-grond, boschgrond, wat veengrond en scherp zand. Hierop wordt wat zand gebracht, waar de bol op gezet wordt. Men lette er echter op, dat de neus van den bol minstens 10 c.M. onder den potrand ligt. Ook nu wordt weer wat zand om de bol gestrooid en de pot daarna verder met aarde opgevuld. Het diepe planten is volstrekt noodzakelijk. Zeer veel Lelie's, en ook deze, vormen onder aan den stengel, boven de bol, een groot aantal wortels. Door haar diep te planten, kunnen deze in de aarde dringen en het noodige voedsel opnemen. De opgepotte bollen worden nu op een koele, droge, vorstvrije plaats overwinterd. Was de aarde, waarin zij opgepot werden, matig vochtig, dan zal het wel onnoodig zijn ze de eerste

LILIAM AURATUM ($\frac{1}{3}$ nat. grootte).

week of zes à acht te gieten, vocht zal ze toch in dezen toestand meer schade doen dan droogte. Wanneer in het voorjaar de bollen uitloopen, geeft men ze gaandeweg meer water en spoedig, wanneer geen ernstige vorst meer te wachten is, kan men ze in den tuin of wel in een luchtige serre zetten, waar zij zich gelijkmatig zullen ontwikkelen en goed bloeien. Worden zij in een serre gehouden, dan willen zij nog wel eens geplaagd worden door groenluizen, die dadelijk bij haar optreden door het bespuiten met XL All, of het bestrooien met tabakspoeder moeten bestreden worden. Zijn de stengels afgestorven, dan is de tijd van verpotten daar, wat geregeld ieder jaar moet geschieden. De bollen worden dan voorzichtig uit de aarde genomen, die, doordat men na het uitbloeien gaandeweg minder is gaan gieten, vrij wel is uitgedroogd; de doode stengels worden er met de hand uitgedraaid en de afgestorven wortels afgesneden, waarop de bol onmiddellijk op de reeds beschreven wijze weder wordt opgepot; droog precies dezelfde als het eerste jaar.

De *Lilium auratum* laat zich zeer goed in pot kweken, hoewel zij natuurlijk nooit zoo zwaar wordt als in den tuin uitgeplant.

Koopt men enkele van deze Lelie's, dan zal men zien, dat zij geen van allen hetzelfde zijn; én in kleur, én in vorm loopen zij zeer uiteen. Een paar dier variëteiten zijn onder de namen *Lilium auratum Parkmannii* en *Lilium auratum Wittii* bekend. De eerste heeft fraai met rood geteekende bloemen, de laatste zuiver wit met gele strepen over de bloembladeren. Het zijn moede verscheidenheden, die iederen tuin tot sieraad zullen strekken.